

LEMTINGASIS HELENOS ŠMIDT SPRENDIMAS arba „TITANIKO“ NESUŽAVĖTA PANELĖ IŠ RASEINIŲ

TOMAS PETREIKIS

Šiomet sukanka 100 metų po didelio atgarsio susilaukusios „Titaniko“ katastrofos. 1912 m. balandžio 14 d. transatlantinis laimeris „Titanikas“, vadintas nepaskandinamu, Atlanto vandenyne pakeliui į Jungtines Amerikos Valstijas susidūrė su ledkalniu. Šis dešiniajame laivo borte pramušė 90 metrų skersmens skylę. To pakako, kad penki pažeisti hermetiški laivo skyriai per trumpą laiką būtų užtvindyti. Po susidūrimo prasidėjo masinė laivo keleivių evakuacija. Dėl gelbėjimo valčių trūkumo iš 2 200 keleivių ir įgulos narių žuvo 1 500. Tarp žuvusiųjų buvo ir 27 metų suvalkietis kunigas Juozas Montvila, 22 metų žydas šaltkalvis Eliezeras Gilinskis iš Ignalinos ir tikriausia dar vienas suvalkietis – Simas Baliulis (yra išlikę žinių, kad jis dirbo laivo įguloje). Šie asmenys iki šiol yra žinomos tragiškos „Titaniko“ katastrofos aukos iš Lietuvos¹. Keleivių iš Lietuvos galėjo būti ir daugiau.

Čia įdomus amžininkų žodis. „Ryto“ žurnalistas, rašytojas Jonas Marcinkevičius 1935 m. kažkur Lietuvoje sutiko poną Šuipį, buvusį „Titaniko“ keleivį. Šuipio atsiminimai tyrėjams nėra žinomi, todėl juos prasminga pagarsinti. Apie savo kelionę laivu ponas Šuipys, atrodo, kiek žemaičiuodamas, J. Marcinkevičiui štai ką tada pasakojo:

– „Titaniku“ plaukė daugiausia anglų, prancūzų, o rusų labai mažai. Lietuvių, kiek aš žinau, buvo tik keturi. Plaukė ir visam pasauly žinomas pulkininkas Džon Džekop Astor, kuris turėjo apie 300 milijonų turto, milijardierius Štrausas, Gugengeimas, pamokslininkas Vilijam Stet ir kiti turtuoliai. Ir beveik visi jie nuskendo.

– Kas gi didžiausias kaltininkas „Titaniko“ nuskendimo?

– Dauguma kaltina laivo kapitoną Šmidtą, tačiau kalčiausias yra kompanijos narys Ismejis, kuris kapitonui įsakė tuo keliu plaukti, kad sumušti greitumo rekordą. Nemaža, be abejo, prisidėjo ir vokiečių laivas „Frankfurt“. „Titanikas“ pirmiau-

Nuotraukoje (iš kairės): seserys Helena Šmidt (1889-04-28–1963-12-28) ir Zenta Šmidt (g. 1890–?). Rasainiai, 1912 metai. Dovydo Zolino fotografija

Nuotraukos reverse – Dovydo Zolino foto ateljė reklama. Nuotrauka iš Viktoro Vaitelavičiaus šeimos albumo

sia su juo susisiekė, prašė pagalbos. Jis visai neatvyko.

– Kaip keleiviai pajuto katastrofą?

– Sunku dabar viską smulkiai prisiminti, bet, kas man teko

(Nukelta į 72 p.)

(Atkelta iš 71 p.)

pergyventi ir matyti, nebeužmiršiu amžinai. Aš išėjau iš koncertų salės, kur baigėsi koncertas, ir savo kajutėje pradėjau nusiengti, tik staiga pasigirdo trenksmas ir tuojuo užgeso šviesos. Aš tamsoj apsigraibalioldamas išėjau ant denio, kur grūdosi viens per kitą keleiviai, kaip paaiškėjo, į nuleistas valtis. Kapitonas Šmidtas iš viršaus komandavo ir sugebėjo palaikyti tvarką. Jis įsakė orkestrui be perstojo griežti, kad padrašinūs. Šviesa šiaip taip pasisėkė įjungti. Buvo įsakyta gelbėti moteris. Jos ėjo vienos dekoltuotomis, vakarinėmis suknelėmis, kitos iš kajatų tiesiog naktiniam tualete. Be jokių ceremonijų jas stvėrė ir metė į laivelius. Kada supratau, kad „Titanikas“ tikrai nugaris, aš stvėriau gelbimajį diržą ir šokau į vandenį. Tuo momentu šviesa vėl užgeso. Apie 5 valandas aš išsilaukiau ant kažkokių plaukiojančių ledų. Mane išgelbėjo pribuvęs laivas „Karpatija“. Visas „Titaniko“ priešakys man pasirodė atkirstas. Mano akyse pasinėrė du perpildyti žmonėm laiveliai. Be abejo, kad kai kurios moterys taip ir žuvo neatsigavusios nuo apalpimo.

– O kapitono nieks nenorėjo gelbėti?

– Dėl tokio didelio susijaudinimo kuo skubiausiai bėgo laiveliai tolyn. Kai kuriuose nebuvo nė vieno jūrininko, o vyrai kai kurie irgi nemokėjo irtis. Kai kur yrėsi pačios moterys. Nors ir pilni laiveliai, vis dėlto daugelį keleivių paėmė iš vandens, nors, žinoma, visų prašančių pagelbon jokia būdu negalėjo paimti. Baisu prisiminti, kai prašančiam paskutinės pagelbos teko atsakyti. Bet buvo ir priešingas atsitikimas. Vienam žmogui pasiūlė pagelbą, bet jis pats atsisakė. Tai buvo laivo kapitonas Šmidtas. Jis stengėsi gelbėti kitus, bet pats nuo laivelių nususukdavo, kada jį pakviesdavo. Labai senas Amerikos milijonierius Štrausas taip pat galėjo išsigelbėti, bet kada jam liepė sėsti į laivelį, jis atsakė, sėdasi tik moterys. Taip pat atsisakė sėsti ir jo žmona, kuri, 40 metų gyvenusi su vyru, panoro dalintis su juo gyvenimu iki galo. Taip jie abu ir žuvo. Ir nuo to laiko aš bijau garlaiviu kur nors keliauti. Turiu sūnų Amerikoje, seniai jis mane kvietė atgal, bet... kartą žmogus korėšis, antru kart virvės nebeima². (Kalba taisyta – T. P.)

Šuipiui pavyko išsigelbėti, jis išgyveno „Titaniko“ katastrofą, bet dar labiau pasisėkė tiems, kurie į kelionę taip ir neišsiruošė. Niekas negali suskaičiuoti, kiek buvo į šį laivą nespėjusių, netilpusių, bilietų neįpirkusių ar tiesiog pabūgusių. Šią vasarą, liepos 9–15 dienomis, „Vermės“ leidyklos ekspedicijos metu Skuode man teko susipažinti su Viktoru Vaitelavičiumi (g. 1927). Skuodiškis, dabar pensininkas, buvęs geografijos mokytojas, žvaliai dalijosi savo atsiminimais apie Skuodo spaustuves, knygynus, bibliotekas, Antrojo pasaulinio karo negandas ir tik tarp kitko pokalbio pabaigoje užsiminė apie mamos Helenos neįvykusią kelionę „Titaniku“. Paklaustas apie tai, tarsi šeimos legendą Viktoras atskleidė savo šeimos istorijos dalelę. Daug kas jo girdėta iš mamos, dalis ir paties regėta, pokalbiuose išsišnekėta su giminėmis.

Raseinių mieste gyveno vokiečių kilmės evangelikų liuteronų tikybos batsiuovys Leo Šmidtas (Schmidt). Jis dirbo Raseiniuose, privačioje batų įmonėleje, siuvusioje gerus batus. Leo turėjo keturias dukteris: vyriausiąją Heleną (1889-04-28–1963-12-28),

jaunesnes Zendą (g. 1890), Irma ir Martą bei sūnus Oskarą ir Ernstą. Heleną tėvai leido į mokslus. Ji buvo baigusi mokyklą Raseiniuose, 1911 m., matyt, tęsė studijas Vilniuje dvimečiuose guvernancių pedagoginiuose kursuose. Helena norėjo tapti vaikų auklėtoja, kurios dažniausiai dirbdavo pas to meto carinės Rusijos valdininkus ir turtingus dvarininkus. Helena, gyvendama Vilniuje, nenutraukė ryšių ir su buvusiomis draugėmis, dažnai keitėsi su jomis laiškais. Viena jos artima jaunystės draugė iš Raseinių, kurios vardo V. Vaitelavičius nebeatminė, tuo metu gyveno Anglijoje. Ten, atrodo, ši raseiniškė, išvykusi laimės ieškoti, ištekėjo ir liko gyventi. 1912 m. pradžioje iš jos Helena gavo svarbų laišką, kviečiantį vykti į kruizą „Titaniku“. Atrodo, jog tai galėjo būti Helenos draugės povestuvinės kelionės dalis. Užvirė susirašinėjimas. Helena rimtai svarstė ar priimti gautą pasiūlymą, bet finansinės galimybės jai neleido sutikti. Tai savo laiškuose Helena ir išdėstė draugei. Pastaroji pasiūlė dalį lėšų jai kompensuoti, t. y. jai finansiškai padėti. Ilgainiui įkalbinėjama Helena sutiko vykti į kruizą. Bilietai kelionei buvo nupirkti bematant. Tačiau pačiu paskutiniu momentu Helena pakeitė savo apsisprendimą: ji išsiuntė skubią telegramą draugei į Angliją, kad ši bilietus atšauktų ar parduotų, kadangi Helena nutarė niekur nebevykti. Vėliau laiškuose merginos susitarė, kad visus įspūdžius, patirtus plaukiant „Titaniku“, Helenai savo laiškuose papasakos draugė. Žadėtų laišku Helena nesulaukė. Tik vėliau, praėjus nemažai laiko po skaudžios „Titaniko“ katastrofos, Helena iš draugės giminių gavo žinią, kad ši kartu su vyru nuskendo. Helena suprato, kad tik per stebuklą ji išvengė kraupios draugės lemties. Šis įvykis vėliau tapo nuolatinio Helenos pasakojimo motyvu, todėl sūnus Viktoras net po daugelio metų pakankamai ryškiai atsiminė šį mamos pasakojimą.

Tolesnis Helenos likimas susiklostė paprastai. Baigusi pedagoginius kursus, mergina dirbo Vilkaviškyje, auklėjo vieno Rusijos kariuomenės generolo vaikus. Ten ją užklupo ir Pirmas pasaulinis karas. Tada Helena kartu su auklėtiniais evakavosi į Rusijos gilumą. Sankt Peterburge ir kitose vietose ji dirbo aukle. Po 1917 m. Spalio revoliucijos Helena, netekusi darbo, persikraustė arčiau Lietuvos – į Rudnią, buvusią tuometinėje Smolensko gubernijoje. Ji ten įsidarbino pašte. Čia sutiko savo būsimąjį vyrą Valerijoną Vaitelavičių. Jis į Rusijos gilumą buvo evakuotas 1915 m. kartu su Skuodo paštu, kuriame dirbo telegrafo linijos meistras. Smolenske Helena ir Valerijonas 1917 m. susituokė. Po karo jie kartu grįžo į Lietuvą. Valerijonas ir toliau dirbo pašte Skuode bei Mosėdyje. Ten Vaitelavičių šeima ir gyveno. Vokiečių kilmės Helenos broliai ir seserys dar 1939 m. Vokietijos valdžios kvietimu pasitraukė į Vokietiją. Šią galimybę turėjo ir Helenos šeima, bet ji nesiryžo susikurtos gerovės Žemaitijos pakraštyje keisti į būsimus turtus Vokietijoje. Antrojo pasaulinio karo metais Vokietijai okupavus Lietuvą, į ją grįžo tik Oskaras. Jis vienerius metus dirbo Raseinių miesto burmistru.

¹ Pl. Butkuviene Gerda; Lowel Vaida, „Titaniko“ Lietuvai, Vilnius, 2012.

² Marcinkevičius Jonas, „Reportažas iš Kauno“, Rytas, 1935, birželio 15 d., nr. 135, p. 2. Parašas: Mrc.